

IZVAN UTVRĐENOG REDA – OUTSIDE THE ESTABLISHED ORDER

Izvrnuti pogled - Look away

Umjetnost se naziva nečim božanskim zato što se u njoj ne razumije ono što je ljudsko. A umjetnost je nešto u najvećoj mjeri ljudsko i ne može se shvatiti kako bi ona trebala da bude nešto drugo. Ona nije izuzetnija no što su druga značajna ljudska postignuća. Možemo nazvati božanskim ono o čemu znamo da se ne može stvoriti nikakvom ljudskom snagom; no suviše često nazivamo božanskim ono što nismo shvatili kao ljudsko a, naravno, lakše je svesti nešto neshvaćeno na neshvatljivo, nego pokušati da se to učini shvatljivim.¹

Konard Fiedler

Ako govorimo o teoriji umjetnosti, zadatak interpretacije umjetničkog djela je zapravo učiniti ono nevidljivo vidljivim.

Gledati ne znači uvijek i vidjeti. Svako od nas vidi drugačije svijet. Niti jedan pogled nije nevin. Sve što vidimo prolazi kroz filter emocija i daje mu drugačiju dimenziju, ovisno o stanju subjekta. Susret promatrača s bilo kojim djelom iz područja ljudskog djelovanja, pa bilo da ono pretendira nazivu umjetničko djelo ili pripada korpusu ostalih artefakata, podrazumijeva na neki način njegovu valorizaciju. To vrednovanje je uvijek na usporednoj osnovi i odvija se prema određenim usvojenim kriterijima.

Svaki artefakt sadržava cijelu lepezu mogućih vrijednosti. Navesti ću samo neke od njih: povijesna vrijednost, materijalna vrijednost, edukacijska vrijednost, estetska vrijednost, umjetnička vrijednost, uporabna vrijednost, dekorativna vrijednost, intimna vrijednost, nacionalna vrijednost, etička vrijednost, religiozna vrijednost, komercijalna vrijednost, kao i još mnoge druge navedene vrijednosti. U cijelom tom spektru samo je jedna vrijednost koja odvaja umjetničko djelo od ostalih artefakata. To je umjetnička vrijednost. U smislu određivanja vrijednosti umjetničkog djela dodatnu nevolju čini estetika kao filozofska disciplina povijesno odgovorna za promišljanja o umjetnosti. Ona svoj diskurs usmjerava prema kategoriji lijepog te je na taj način ograničava u njejoj obuhvatnosti problema dešifriranja umjetnosti kao fenomena i umjetničke vrijednosti kao ekvivalenta unutar artefakta koji determinira neku pojavu, predmet ili djelo kao umjetničku tvorbu. Jacques Ranciere naglašava kako estetika kao režim identifikacije umjetnosti nosi u sebi politiku ili metapolitiku po svoj prilici vezanu za vrijeme stvaranja neke umjetnosti što bi odgovaralo ukusu (Kant) tog vremena. Promjena vremenskog konteksta mijenja i umjetničku nakanu i samim time finalni umjetnički proizvod, a što se onda prenosi na promjenu politike razumijevanja umjetnosti. Ranciere navodi da je zbrka, koju estetika u odnosu na svoja utemeljenja unosi, ravna zbrci kritike estetike koja postupke umjetnosti veže uz politiku u etičkoj neodvojivosti. Nemalu otegotnu okolnost u ovom procesu stvara retardirani

romantizam s idejom da su najviši umjetnički dometi već odavno ostvareni, posredno govoreći o nemoći suvremene umjetničke prakse i idealnim proteklim vremenima. Istina je da se zapravo radi o naučenim vrijednostima čiji su obrambeni zidovi sazidani od brojnih studija, muzejskih kataloga, pojedinačnih i skupnih interesa gdje se blijedilo umjetničkog dojma nadoknađuje glamurom, mistikom i uložnim novcem. Dešifriranje ove zagonetke, ma koliko ona bila iznenađujuća jest da umjetnička vrijednost nije bezvremena, njeno trajanje je ograničeno i na neki način bi se moglo nazvati umjetničkom modom. To bi pak značilo da umjetnička vrijednost ima svoj vrhunac i opadanje, u kategoriji vremena.

Svako bavljenje umjetničkim fenomenom uključuje i raspravu o njegovoj vrijednosti. U brojnim estetikama nalazimo na partikularni pristup ovom problemu, koji je nakon H. Lotzeove studije „Mikrokosmos I. – III.“ (1856. - 1864.), postao uvodna disciplina u raspravi o umjetničkom doživljaju. H. Lotze je svojim djelom o pojmu vrijednosti kao i težom o odvajanju područja bitka (Sein) od područja važenja (Gelten) postavio temelje aksiologiji, jednoj od najmlađih filozofskih disciplina. Prema Lotzeu područjem bitka bave se iskustvene znanosti po osnovi razuma, a vrijednosne po osnovi uma senzibilnog na vrijednost. Prema tome, vrijednosti nisu racionalne kategorije i njihova egzistencija nije realna, dakle one ne egzistiraju, nego su irealne, tj. nestvarne. Nakon Lotzea ustanovljena su tri pravca aksiologije; psihologistički, pravac „badenske škole“, i fenomenološki. Opsežniju studiju o teoriji vrijednosti srećemo u Hartmanovoj estetici. Na samom koncu Drugog svjetskog rata, točnije u ljeto 1945. godine, u vrijeme općeg razaranja i gladovanja, Nikolaj Hartman je napisao svoje djelo. U originalu naslov djela je „Ästhetik“ i objavljeno je u Berlinu 1953. g. U trećem dijelu podnaslova „Vrijednosti i rodovi lijepog“, pored ostalog bavi se i temom vrednovanja umjetničkog djela.

Hartman smatra da se analizi estetskog fenomena može prići s četiri polazišta. Osnovne dvije točke, estetski akt, tj. estetsko djelovanje, i estetski predmet, kao produkt djelovanja, javljaju se; akt kao receptivni oblik u smislu promatračke misije i produktivni u smislu produkcije, te s druge strane estetski predmet se može dijeliti na strukturu i način postojanja (realan ili irealan). Isto tako u neokantovskom duhu Hartman smatra da estetski predmet ne postoji sam po sebi, već da se ostvaruje u subjektu.

Tijekom bavljenja ovim problemom moći ćemo vidjeti da iako umjetnička djela iz ovog područja primarno percipiramo čulom vida, na doživljaj umjetničke vrijednosti ne utječe uvijek samo vizualni dojam.

Držim da umjetničko djelo bez kontakta s publikom nema umjetničke vrijednosti, prema tome djela koja se nalaze u bankarskim trezorima ili mračnim depoima muzeja praktično su lišena one temeljne vrijednosti zbog čega su stvarana, a to je da su dio stvarnosti, a ne u mraku mramornih grobnica, ma koliko one impresivno izgledale. Fama o visokoj umjetničkoj vrijednosti povijesnih djela i zanatskoj izvrsnosti njihovih autora kod neke publike, a i struke, nameće mišljenja o nemoći i umjetničkoj impotenciji suvremenih autora. Ovome naravno doprinosi vječna nostalgija starije generacije za proteklim vremenima kao boljim, kreposnijim i ljepšim od sadašnjosti. Jasno je da ta mišljenja nikako nisu utemeljena, civilizacijski napredak i tehnologija stvorile su i stvaraju životno neusporedivo bolje uvjete za prosječnog stanovnika ove planete. Međutim, koliko god napredujemo u tom pogledu bazični karakteri ljudi kao i kvalitativne sposobnosti u umjetničkom stvaralaštvu ne pokazuju znakove nekih

značajnijih promjena. Dakle, umjetnička vrijednost kao jedna iz spektra vrijednosti artefakta nema tendenciju razvoja kao ni opadanja u kvalitativnom smislu. Ovo se svakako odnosi na ukupnu umjetničku produkciju za određeno povijesno razdoblje, a to znači da ovaj fenomen moramo promatrati na široj razini i u određenom vremenskom kontekstu. Drugim riječima vrednovanje umjetničkog djela ne možemo vršiti u odnosu na cijelu povijest umjetnosti, ono se zapravo može vršiti samo za određeni vremenski period ili, ako to možemo tako nazvati, u vremenu trajanja određene umjetničke mode.

Jedna od novina u promatranju umjetničkog predmeta, a koju je uveo modernizam u samom svom početku, jest da stupanj doživljaja umjetničkog djela, u smislu izbora sadržaja, nije uvjetovan konvencionalnim utvrđivanjem vrijednosti tog sadržaja, nego umjetničkom izvrsnošću i likovnošću kojom je taj sadržaj predstavljen, kao i svim onim vizualnim podražajima koje likovno djelo čine savršenom harmoničnom cjelinom, a koju je tako teško objasniti riječima.

Suvremena umjetnička praksa nakon pojave apstraktnog ima često tendenciju ponavljanja koje nije doslovno, da pojednostavim, zapravo vrlo često izgleda da cijeli opusi kao da su isječeni u željene formate iz jednog velikog rada. Iz tog razloga želio bih da dionici ovog projekta učine mali iskorak iz uobičajenog, da hrabro dopuste mašti da se rasplamsa, da pokušaju na drugi način pogledati svoje djelo u nastanku te iznenaditi sebe i učiniti one nužne pomake kako bi svjesno izbjegli maniru ili, drugim riječima, zamke ponavljanja.

Milan Marin